

A NEMZETKÖZI FOLYÓKON TÖRTÉNŐ VÍZGAZDÁLKODÁS, MINT LEHETSÉGES NEMZETKÖZI KONFLIKTUST KIVÁLTÓ OK

(As a Possible Source of International Conflicts –
Water Management among International Rivers)

ÁGÓ FERENC

Kulcsszavak:

környezeti szűkösség környezeti degradáció nemzetközi vízkonfliktusok környezet biztonság

A történelem során, a nemzetközi folyókon történő vízgazdálkodás többször bizonyult súlyos, államok közötti konfliktusforrásnak. A hidegháború végeztével, a nemzetek új típusú biztonságpolitikai doktrínáinak megjelenésével, egyre nagyobb hangsúlyt kapott a racionális környezetgazdálkodás, melynek hiánya a nemzetközi folyók esetében széles spektrumon hordozza magában a konfliktus lehetőségét. A szerző a lehetséges konfliktus alaphelyzeteket elemzi cikkében.

Egyre több nemzetközi politikai konfliktus oka a környezet pusztulása, a nyersanyagok és energiahordozók hiánya. Ezek a problémák egyre nagyobb gyakorisággal fordulnak elő a nemzetközi folyókon történő vízgazdálkodásban. Az édes víz alapvető életszükséglet, amely egyesít ökológiai, gazdasági, társadalmi tevékenységeket beleértve az élelmiszertermelést, energiagazdálkodást, közlekedést, a hulladék eltávolítást, az ipari tevékenységeket és az egészséget. Egyes térségekben a politikai, gazdasági és szociális instabilitás összefügg a nemzetközi folyókon történő, a fenntarthatóság szempontjait figyelmen kívül hagyó vízgazdálkodással, amely a környezet nagymértékű degradációjához vezet. Ennek egyenes következménye lehet egy esetleges nemzetközi konfliktus (Gleick 1993).

Az elmúlt években a környezeti problémák kutatásában és megoldásban egyre nagyobb szerepet kaptak az úgynevezett zöld mozgalmak. Ez a jelenség egyik oldalról része lett az új, szélesebb jelentést kapott biztonságpolitikai koncepcióknak, másrészt úgy veti fel a problémakört, mint az egyik lehetséges és egyre nagyobb szerepet kapó tényezőt a nemzetközi konfliktusok kialakulásában. Az ezzel a megközelítéssel foglalkozó biztonságpolitikai szakirodalmak viszonylag kevés olyan tapasztalatra és példára tudnak hivatkozni, amelyek a vízért való küzdeletről, a környezetpusztulásból származó migrációról, vagy a globális klímaváltozás emberi felelősségéről és következményeiből fakadó konfliktusokról tudnak beszámolni. A ma már létező tudományos munkák egyértelműen, tényekkel alátámasztva bizonyítják a környezet változása, pusztulása és a lehetséges konfliktusok közötti ok-okozati összefüggést. Ezek a tudományos kutatások elsősorban a környezeti változások lehetséges konfliktust kiváltó okait próbálják tisztázni, azaz, hogy a természetben

lezajló fizikai változások hogyan lehetnek okozati összefüggésben elmérgesedő társadalmi változásokkal vagy nemzetközi konfliktusokkal (*Libiszewski* 1992).

A stratégiai kutatók körében manapság általános törekvés annak bizonyítása, hogy a jövőben a környezet és a környezetgazdálkodással kapcsolatos konfliktusok eredője az egyre fogyó természeti források birtoklásáért folyó harc. Ezt a prognózist természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni, és valószínűleg nagyon fontos kutatási szempont lesz majd.

Még specifikusabb a helyzet abban az esetben, ha emberi beavatkozásból fakadóan felborul az ökológiai egyensúly egy adott térségben, ami a környezet minőségi romlásához, azaz a környezet degradációjához vezet, vagy ha az önfenntartó rendszerekben, azaz a megújuló energiaforrás visszacsatoló rendszerében olyan sérülés történik, melynek kimenetele ugyancsak az ökológiai egyensúly felbomlása (*Frey* 1993).

A *környezet degradációjának* fogalmán értendő elsősorban az emberi tevékenység okozta környezetváltozás, amely negatív hatással van a társadalomra, minek tulajdonképp egyenes következménye a környezetváltozás okozta társadalmi konfliktus. A fogalom tisztázása mellett meg kell említenünk a természeti forrás szűkösségének vagy hiányának jelenségét, azaz az energiaforrások mennyiségi problémájának eredőjét.

A *természeti erőforrás hiányáról* akkor beszélünk, ha egy meghatározott természeti erőforrás csak korlátozott mennyiségben áll rendelkezésre. Típusai:

- 1) *Geopolitikai helyzetből fakadó* természeti erőforrás-hiány: a Földön a nyersanyagok nem egyenlő arányban oszlanak el, így egy adott ország a földrajzi helyzetéből fakadóan egy másik ország nyersanyag juttatásától függő helyzetbe kerülhet.
- 2) A nyersanyagok *szociális és gazdasági tényezőktől függő* egyenlőtlen elosztása és az ebből fakadó hiány, melyet leginkább a vásárlóerő, a tulajdonjog és a rentabilitás befolyásol. Versenyhelyzet alakul ki a különböző társadalmi és gazdasági szektorok között, például a mezőgazdaság és energiatermelés, vagy a mezőgazdaság és a kommunális vízhasználat között.
- 3) Megkülönböztetünk egy olyan jellegű természeti erőforrás-hiányt, mely akkor jelentkezik, amikor a nyersanyag ugyan nagy mennyiségben áll rendelkezésre, de a helytelen és a fenntarthatóság szabályait figyelmen kívül hagyó emberi gazdálkodás következtében e bizonyos természeti forrás hiánya lép fel, amely a természet degradációjához vezet. Ezt nevezzük a *természet pusztulásából származó energiaforrás-hiánynak* (*Frey* 1993).

A környezeti konfliktus az erőforrások természeti hiányából fakad, melynek okozója olyan emberi beavatkozás, amely zavart okoz a megújuló energiaforrás regenerálódásában. Ez általában a megújuló energiaforrás fenntarthatóságnak nem megfelelő használatából, vagy annak öntisztuló képességénél nagyobb mértékű szennyezéséből fakad. Mindkét tevékenység következménye az élőhely pusztulása.

A következőkben fel kell tárnunk, hogyan okozhat a környezet pusztulása erőszakos konfliktust. A konfliktus, mint társadalmi jelenség csak társadalomtudományi premisszákkal támasztható alá, és nem magyarázható természeti jelenségeként

(Molvaer 1991). Ez mélyebb és komplexebb analízist igényel, mely figyelembe veszi a kulturális jegyekkel felruházott emberi természetet. Ez az állítás azt feltételezi, hogy a környezeti hatások nem vezetnek direkt módon konfliktushoz, ellenben állandó és egyre növekvő mennyiségben hatást gyakorolnak a társadalomra. A társadalom környezeti hatásokra adott reakciói válhatnak ki környezeti konfliktusokat.

Thomas Homer-Dixon (1999) felsorol öt lehetséges társadalmi jelenséget, melynek okozója a környezet pusztulása. Ezek a következők:

- 1) A mezőgazdasági termelés csökkenése, legtöbbször ökológiailag marginális térségben.
- 2) A gazdasági termelékenység általános visszaesése. Ez általában azt a társadalmi réteget érinti legérzékenyebben, amely a környezeti forrásoktól függ, gazdaságilag és ökológiailag marginális helyzetben van.
- 3) A lakosság elvándorlása, kedvezőbb élettér keresése.
- 4) Társadalmi szegmentáció, mely sokszor együtt jár etnikai szembenállással.
- 5) A társadalmi intézmények összeomlása.

E szociális jelenségek negatív hatása és további következménye vezethet:

- 1) Az élet vagy a gazdaság számára elengedhetetlen fontosságú megújuló energiaforrás egyszerű hiányából és/vagy degradálódásából származó konfliktushoz. Az ilyen jellegű konfliktus általában államok között lép fel, mikor az egyik állam korlátozó (vagy kizár) egy másik államot egy nélkülözhetetlen forrás elégséges elérésében.
- 2) Csoport-tudattal együtt járó konfliktusokhoz, melyek általában különböző kulturális, etnikai és vallási csoportok között fejlődnek ki kényszer vagy nélkülözés hatására. Legtöbbször multikulturális és többnemzetiségű társadalmakban vagy államok között lépnek fel, melyekben az ökológiai migráció a konfliktust kiváltó ok.
- 3) Relatív nélkülözéses konfliktusokhoz, melyek polarizált vagy megosztott társadalmakban lépnek fel, ahol általában nem, vagy nagyon gyengén működnek a politikai és szociális intézmények. Ezen konfliktus alapja az egyenlőtlen gazdasági és szociális helyzet a különböző társadalmi rétegek és gazdasági szektorokban érvényesülők között, melynek előidézője a környezet pusztulása. Leggyakoribb megjelenési formája, mikor a környezet degradációjának következtében a közvetlenül érintett társadalmi réteg, például a mezőgazdasági szférában dolgozók elszegényednek, és ez társadalmi feszültségeket okoz (Homer-Dixon 1999).

Barry Buzan – elismert biztonságpolitikai szakértő – *People Fear and States* (Emberek, Félelem, Államok) című művében (1993) hangsúlyozza, hogy a környezetbiztonság szorosan kapcsolódik a biztonságpolitika többi ágához – politikai, katonai, szociális és gazdasági biztonsághoz –, valamint hangsúlyozza, hogy a környezetünk állapotáról való gondoskodás alapja és színtere az összes emberi tevékenységnek, amelyből logikusan következik, hogy az emberi tevékenységek közvetlenül függenek a környezet állapotától.

Megállapíthatjuk, hogy a környezeti konfliktusok túlnyomó többsége része más jellegű konfliktusoknak, politikai, szociális, gazdasági, területi, vallási gyökerű vagy egyéb más jellegű problémáknak. Ezek a hagyományos jellegű konfliktusok, melyek tovább indukálhatják a környezet degradálódását, valamint a környezeti konfliktusok elmérgesedését.

A nemzetközi politika színterén az egyik talán legösszetettebbé, legspecifikusabbá váló problémakör a nemzetközi folyókon fenntartható vízgazdálkodás. A víz azon természeti erőforrások egyike, amely nélkülözhetetlen az élet szempontjából; így a főbb gazdasági tevékenységek, a mezőgazdaság és az ipar, de a kommunális vízellátás tekintetében is.

Általánosságban három fő globális jelenség befolyásolja nagyban a folyókon történő vízgazdálkodást: a gazdasági növekedésre való globális igény, a Föld népességének rohamos növekedése és a Föld klímaváltozása, melynek következménye a globális felmelegedés, valamint részben az elsivatagosodás. A vízre, mint természeti erőforrásra és az élet alapvető feltételére különösen nagy nyomást gyakorol a népesség növekedése, különösen azért, mert ezt a jelenséget rendkívül nehéz szabályozni, mind kulturálisan, mind politikailag. A népességnövekedés egyenes következménye az élelmiszerbiztonság fenyegetettsége, valamint a nagyobb igény a gazdasági növekedésre. Egy adott nemzet gazdasági növekedése nagyon sajátosan és ellentmondásosan befolyásolhatja a népességváltozást, de önmagában a gazdasági növekedés mindig együtt jár a vízhasználat növekvő igényével.

A gazdasági növekedést tovább nehezíti az a tényező, hogy a mezőgazdaság vízhasználat szempontjából nagyon nagy szerepet játszik a folyamatban, különösen a fejlődés első szakaszában. Ez a gazdasági szektor a Föld vízkészletének fő „felvásárlója”. A Föld édesvíz készletének átlagosan 75%-a a mezőgazdaságban kerül felhasználásra, de ez az érték Türkmenisztánban eléri a 95%-ot. Néhány szakértő becslése szerint ezen arány 70%-a sem éri el a kívánt célját a rendszer gyenge hatékonyságának következtében. Itt ismét a politikai tényező játszik nagy szerepet, mivel a nemzetgazdaság egy minimális élelmiszerbiztonságot feltételez, mely együtt jár a vízigény növekedésével. Ez a tényező sokszor veszélyezteti a nemzetközi folyókon történő együttműködést.

A legtipikusabb környezeti konfliktusok országok között merülnek fel. Természetesen a legnagyobb kockázat a vízzel kapcsolatos környezeti konfliktusokra, ha egy adott térség arid vagy szemi-arid környezetben található, ahol a vízfelhasználásra óriási mennyiségi követelmény hárul, valamint ahol e vízigény kielégítése egy külső forrástól, azaz egy másik ország vízjuttatásától függ.

Ennek alapján Haftendorn a Thomas Homer-Dixon-féle egyszerű, megújuló-energiaforrás hiányát és a degradálódást kiváltó okokat, valamint az ezek által előidézett konfliktusokat még további négy csoportra osztotta. Az okok a következők: korlátozott mennyiségű vízhez jutás; országon belüli vízfogyasztás, melyben nagyon nagy szerepet játszik az öntözés; vízenergia hasznosítása; és a víz szennyezésének következményeiből származó konfliktusok (Haftendorn 1999).

1. TÁBLÁZAT

Vízgazdálkodásból származó konfliktusforrások (Water Conflicts Originated from Water Management)

Konfliktus típus	A víz felhasználásának különbözőségeiből származó konfliktusok	A szennyeződésként származó konfliktusok	A víz relatív megosztásából származó konfliktusok	A víz abszolút elosztásából származó konfliktusok
Konfliktus oka	A víz használata	Víz minősége	Víz megosztás	Víz elosztása és elérhetősége

Forrás: Saját szerkesztés.

Valójában minden társadalom számára nagyon komoly kihívást jelent a víz hiánya, de az ilyen jellegű problémából fakadó konfliktushoz vezető folyamatot objektíven nem vizsgálhatjuk meg, ha figyelmen kívül hagyjuk a szociális, kulturális és történelmi tényeket (Ohlsson 1999).

Egy adott vízgyűjtőterület országait karakterizálhatjuk úgy, mint egy képzeletbeli csoport tagjait. A köztük levő kapcsolatrendszer kialakulását Frederic W. Frey modellekkel szemlélteti, melyben kiemeli a kapcsolatrendszer kialakulásában szerepet játszó faktorokat, amelyek konfliktushoz vezethetnek egy adott folyó vízgyűjtőterületén. Modelljeivel elsősorban a víz fontosságát emeli ki egy adott szereplő szempontjából, amelyet az egyik legmegfoghatatlanabb faktornak nevez. A szerző a török–szíriai–iraki vízkonfliktus példájával kiválóan érzékelteti e tényező lényegét. A probléma nem létezett addig, míg Törökország nem kezdett a Tigrisen és az Eufráteszen tervezett Kelet-anatóliai Projektjébe, melynek következtében a víz relatív fontossága jelentősen megnövekedett. Az említett folyamatok a szír és iraki gazdaságban egyaránt nagy szerepet játszanak. A törökországi víztározók megépítésével az addig viszonylag alacsony konfliktuspotenciállal bíró országok közötti kapcsolat az egyik legkomolyabb nemzetközi vízkonfliktussá lépett elő. Ez jól érzékelteti, hogy mennyire függ egy nemzet gazdasága egy adott folyó vízmennyiségétől (Frey 1993).

Másodsorban a relatív erőegyensúly szerepét hangsúlyozza – ez alatt elsősorban katonai erőt kell érteni –, amelynek két fő síkja van, mint védő- és támadóerő. E tényező lényege, hogy egy adott ország milyen mértékben képes megvédeni saját érdekeit, azaz vízigényét (vízgazdálkodását) egy másik országgal szemben.

A harmadik nagyon fontos tényező, melyet a politológus említ, az adott nemzet földrajzi értelemben vett helyzete a folyó partján, amely egyben megadja a fő geopolitikai helyzetet is. Ennek megfelelően egy ország elhelyezkedhet a folyó forrás- vagy felsőszakaszán, középső szakaszán valamint alsó- vagy torkolati szakaszán. Kedvező helyzetben van a folyó felső szakaszán lévő, ami tulajdonképp azonosat jelent az *előséggel*; az alsó szakaszon elhelyezkedők pedig az *utolsó*t jelentik, ami geopolitikai értelemben véve talán a legkedvezőtlenebb. A folyó középső szakaszán lévő politikai szerepe lehet a legváltozóbb egy adott konfliktust illetően.

Hatalmas előnyt jelent a folyó felső szakaszán lenni, amely kedvező alkupozíciót teremt a folyó középső vagy alsó szakaszán levőkkel szemben.

Legstabilabb a helyzet a nemzetek között abban az esetben, amikor a felsőszakaszon elhelyezkedő nemzet katonai értelemben véve a legerőteljesebb és legkevésbé van vízgazdálkodási érdekeltsége a nemzetgazdaságában. Legkevésbé stabil a nemzetek közötti viszony fordított helyzetben, amikor az alsószakaszon élő nemzet katonai értelemben a legerősebb és legnagyobb az igénye a víz felhasználására, ugyanakkor a felső szakaszon levő ország is jelentős vízfelhasználó (Frey 1993).

A közép-ázsiai vízgazdálkodás nagyon jó példa a leginstabilabb helyzetre, ahol az immár független államok nagymértékben próbálják kihasználni vízkészleteiket, amely a nyári évszakban áll rendelkezésükre. A felső szakaszon lévő országok (Tádzsikisztán, Kirgízia) vízi energia előállítására használják folyóikat, melyre természetesen a téli hónapokban van a legnagyobb szükség. Az olvadákvízből táplálkozó folyókon tározókat létesítettek, majd a téli hónapokban használják fel helyzeti energiáját; míg az alsószakaszon levő nagyobb katonai erőket képviselő, gazdaságilag stabilabb országok (Türkmenisztán, Kazahsztán, Üzbegisztán) hiányt szenvednek a gyapottermesztéshez elengedhetetlenül szükséges vízből a nyári hónapokban.

A vízmegosztáshoz köthető konfliktusokban a szereplők motivációjának talán legerdekesebb aspektusa az, hogy egy bizonyos ördögi kört jelenítenek meg. A vízmegosztás problémája legtöbbször szomszédos országok között lép fel. A vízről nagyon sokszor elhangzik, hogy a nemzet biztonságában nagy szerepet játszik, de azt már ritkábban hangsúlyozzák, hogy pontosan mely területen – a nemzet egzisztenciája vagy a szuverenitás kérdésében. A vízzel kapcsolatos nemzetközi jogszabályok pedig sokszor nem egyértelműek, ellentmondóak. Így tehát, egy bizonyos meglévő, elmélyült és többrétegű konfliktusban, mint a víz megosztása, melyben akár a nemzetközi jog sem tudna egyértelmű döntést hozni, a felek nyilvánvalóan nem fogják tisztelni egymás érdekeit. Ugyanakkor az a tény, hogy a felek nem respektálják egymás vízgazdálkodási igényét, tovább ronthatja a nemzetek közötti általános kapcsolatot vica-versa (Horseman 2001). Erre nagyon jó példa a Gabcikovo–Nagymaros megoldatlan helyzetéből fakadó szlovák–magyar kapcsolat, melyet átítat más történelmi, etnikai és egyéb politikai tényező is (Galambos 1992).

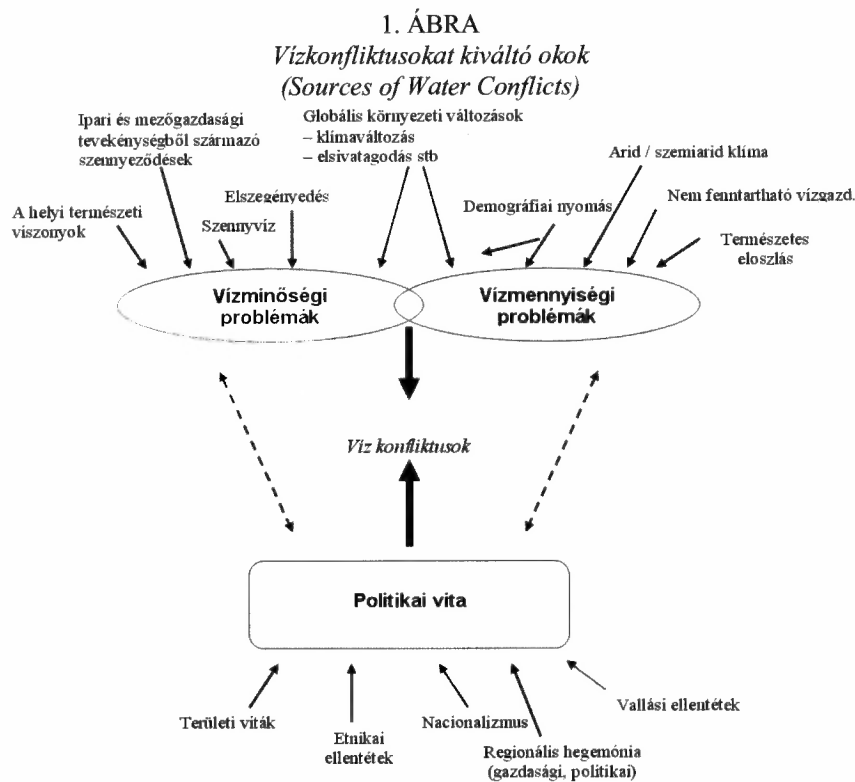
Jól látható, hogy a nemzetközi folyókkal kapcsolatos konfliktusok legtöbbször más problémakörök árnyékában jelentkeznek; ilyen az általános államközi egyezmények vagy ellentétek klímája, bizalom vagy gyanakvás, ellenségeskedés vagy jó szándék. Még súlyosabb a helyzet, ha a vizet politikai fegyverként használják, legyen az általános vagy más jellegű politikai vita, ha egy más jellegű problémakör kerül a vízzel kapcsolatos problémakörbe és fordítva, mely tovább generálhatja a konfliktusokat. A víz a politikában valamikor igazi értéként mutatkozik, és van úgy, hogy csak politikai eszköz, mint például, amikor politikai hatalomra jutáshoz használják. Lehet akár agresszióra kényszerítő eszköz is a vízhez való jutás, ami azt jelenti, hogy a víz hiánya jelentkezhethet mint ok és mint eszköz is egy politikai konfliktusban. A vízzel kapcsolatos politikai kezdeményezések megnyilvánulhatnak a megvalósítandó legfőbb feladatként, egyfajta csodaszernek túlértékelve, ha az általa-

nos gazdasági és politikai helyzet jónak mondható, de sokszor a kérdéskör teljesen elhanyagolt, ha a belpolitikai helyzet nehéz.

Egy nagyon fontos momentuma a vízgazdálkodásnak, hogy a legfőbb és legfontosabb célkitűzések megvalósítása sokszor hosszú időt, akár évtizedeket igényel, ellenben a politikai rendszerek rövid periódusúak. Ez nagyon megnehezíti a vízgazdálkodásban való tervezést. Nagy szerepet játszik ebben még, hogy a folyókon történő mérnöki munkálatok sokkal hosszabb időt igényelnek, mint a szociálpolitikai vagy gazdasági intézkedések.

Végül érdemes megjegyeznünk egy empirikus tudományok által megállapított tényt. Két olyan szomszédos ország között, melyekben polgárháborús állapotok uralkodnak, vagy militarizált viták zajlanak, a nemzetközi folyóvízzel kapcsolatos konfliktusok esélye sokkal nagyobb, mint két demokratikus, magasan fejlett és egymást szövetségesnek tekintő állam között. Demokráciák nagyon ritkán vagy talán soha sem háborúznak egymással. Érett demokráciák, különböző okokból sokkal felvilágosultabb környezeti szokásokkal és politikával rendelkeznek.

A következő ábra jól szemlélteti és összegzi a nemzetközi vizeken politikai konfliktust előidéző tényezőket (1. ábra).

Forrás: Samson–Charrier 1997.

A vízkonfliktusok értékelése

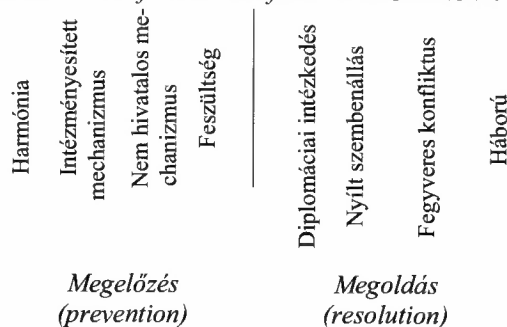
A vízzel kapcsolatos konfliktusok nagyon különböző formában jelenhetnek meg a fent felsorolt okokból kifolyólag, ezért ezeket egy magadott logikus, koherens módszerrel értékelni nem könnyű feladat. A 2. ábra egy elméleti skálát ábrázol, mely a nemzetközi vizeken történő konfliktusok intenzitását próbálja meg logikus sorrendbe rendezni. A skála nem tökéletesen átfogó és teljeskörű, nem is szándékozik annak lenni, célja sokkal inkább az, hogy egyfajta keretet adjon a tárgyalat konfliktustípusoknak, és mutasson egy lehetséges fázissorrendet.

Kétségtelen, hogy a konfliktus és együttműködés lehetőségének egy másfajta besorolása mutathat egy teljesen más problémakör-képet. Ez az ábra nem feltétlenül a konfliktusok mértékét akarja rangsorolni, de megpróbál rámutatni arra a tényre, hogy a víztől való kölcsönös függőségi helyzet vezethet konfliktushoz, és hogy ugyanazon jellegű függőségi helyzetben egy bizonyos probléma megoldása lehet a későbbi együttműködés alapja is. Meglepő az a tény, hogy az efféle együttműködés nagyon gyakran létrejön nagyobb volumenű beruházásoknál, mint például gátépítési, víztározó-építési projekteknél (melyek egyébként lehetnek a konfliktusok eredői is); ott, ahol egyszerűen nincs más út egy adott probléma megoldásához, és a végeredmény mindegyik fél számára kölcsönösen hasznos.

Az ábra megpróbál fókuszálni arra, hogy a konfliktusok többirányúak, elmélyülhetnek, megoldódhatnak, de nem feltétlenül egy bizonyos lineáris pályán mozognak. Egy elmérgesedő konfliktusban nem automatikus következménye az egyik skálaértékből a másikba való átlépésnek az erőszakos fellépés, sőt, az esetek nagy többségében a különböző települések között fellépő vízmegosztással kapcsolatos viták sokkal inkább az együttműködés irányába mozdulnak el, mint a konfliktus felé. Az is tény azonban, hogy nagyon sok egyezmény és szerződés idejélmúlt vagy egyszerűen figyelmen kívül hagyják a partnerek, és megoldatlanok maradnak a problémák; nagyon sok úgynevezett megoldott feladat lehet egy újabb potenciális veszélyforrás a konfliktusok kifejlődésére.

2. ÁBRA

*A nemzetközi vizeken történő konfliktusok elméleti skálája
(Theoretical Scale of Water Conflicts on International Rivers)*

Forrás: Samson-Charrier 1997.

A 2. ábra két részből áll. Az ábra első felében található a nem hivatalos konfliktusformák, amelyek a funkcionális mechanizmos formákat ábrázolják, azaz a konfliktus-megelőzés kategóriájába tartoznak (prevention).

Az ábra második felébe kerültek a klasszikus értelemben vett konfliktusformák, azaz a meglévő konfliktusokra történő megoldáskísérletek (resolution).

A *harmónia* kategória egy ideális állapotot jelent, mely aligha létezik. Ez egy viszonylag ritkán lakott, nagy mennyiségben rendelkezésre álló édesvízzel ellátott térségnek, alpi vagy glaciális természeti környezetnek felel meg. Egyébként egyfajta csodának lenne felfogható, ha egy sűrűn lakott területen keresztülfolyó nemzetközi folyamon a vízmegosztás harmonikus lenne.

Intézményesített mechanizmuson alapuló vízgazdálkodásra sok példa van ma már a Föld különböző pontjain, ilyen például az USA és Kanada között megkötött 1972-es Nagy-tavak Vízművelési Egyezményt. Természetesen az ilyen jellegű mechanizmus sem védett a hatékonyság elvesztésének veszélyétől, de többségük azt bizonyítja, hogy hasznos modell lehet esetleg más régiókban is.

A *nem hivatalos mechanizmus* már sokkal rugalmasabban értendő együttműködési forma, amelyben jelen lehetnek a hivatalos együttműködési formák ugyanúgy, mint a kormány tagjai és a szakértők közötti személyes kapcsolatok.

A felek közötti *feszültség* a konfliktus felé való elmozdulást jelentheti. A kormányok közötti párbeszéd már jellemző lehet az érintett témában, de nem feltétlenül kap jelentős hangsúlyt az államok közötti kapcsolatban. Sokszor az ilyen jellegű dialógusok nem kaphatnak igazán nagy média visszhangot, hogy elkerüljék a közvélemény figyelmét és megelőzzék az egyéb érdeklődést.

A *diplomáciai intézkedés* már hivatalos megnyilvánulás vagy tiltakozás egy adott problémakörben. Erre talán a legklasszikusabb példa, mikor Szíria és Irak nyíltan tiltakozott a törökországi Kelet-anatóliai Projekt ellen.

A *nyílt szembenéllás* kategóriájába tartozhatnak a diplomáciai intézkedések is, de itt a konfliktus már jóval felfűtöttebb. Az ilyen jellegű konfliktusban általában a vízzel kapcsolatos konfliktusok összekapcsolódnak más jellegű problémákkal. Tulajdonképpen ebbe a kategóriába az összes nagyobb volumenű, vízzel kapcsolatos konfliktus beletartozik, legyen az a közel-keleti problémakör, Bős–Nagymaros, vagy Líbia kapcsolata a szomszédos országokkal.

A *fegyveres konfliktus* kategóriája az, amelyben már fegyveres, erőszakos cselekmények mennek végbe, ha ez viszonylag még elszigetelt és korlátozott mértékű is.

A konfliktusok lehetséges legmagasabb foka a *háború*. Egy adott analízisben általában nehéz pontosan meghatározni (ha egyáltalán lehetséges) a háború kitörésének valódi okát, ezért inkább az összefüggésekre kell fókuszálnunk; arra, hogy a háború kitörésében milyen szerepet kap a vízmegosztással kapcsolatos konfliktus. Erre talán a legszemléletesebb történelmi esemény a 1967-es háború Izrael és Szíria között, melyben a párhuzamosan futó konfliktusok között mindvégig jelen volt a vízmegosztással kapcsolatos feszültség is, mely feltételezi, hogy a problémakör komoly szerepet játszott a háború kitörésében (Samson–Charrier 1997).

A vízkonfliktusok megelőzése

A környezeti konfliktusok, esetünkben a *vízkonfliktusok* elkerülésére számos nemzetközi egyezmény született az elmúlt években. Ilyen jellegű kezdeményezés az ENSZ 1997-es konvenciója, a nemzetközi folyók nem hajózás céljából történő használatáról is.

Lényegében négy jogi alapelv létezik, gyakran egymással ellentmondásosan. Az első alapelv az *abszolút szuverenitás elve*, amely kimondja, hogy a nemzet azt tesz a területén levő vízzel, amit akar. Második alapelv a nemzetközi folyók *abszolút sérthetlenségének elve*, mely szerint egyik folyóparti nemzet sem változtathatja meg a folyó természetes folyásirányát. Harmadik a *vagyonközösség elve*, amely kimondja a víz ésszerű és egyenlő arányú elosztásának igényét a parti országok között, olyan kitételrel, hogy a tevékenységgel kárt a parti országok egymásnak nem okozhatnak. A negyedik alapelv az *optimális felhasználás elve*, amely kiterjed az adott vízgyűjtő terület teljes egészére, és amelynek megvalósításában a nemzeti határok megléte nem játszhat szerepet (*Bosnjakovic* 1998).

Az első kettő jogi alapelv tulajdonképpen a folyók felső és alsó szakaszán levő országok szembenállását próbálja tisztázni, míg a másik kettő alapelv fogalmainak definíciói jogilag tisztázatlanok és megkérdőjelezhetőek, ilyen például az *ésszerű*, *egyenlő* és *optimális* fogalma. A nemzetközi konvenciókkal párhuzamosan nagyon sok bilaterális vagy multilaterális egyezmény született, hivatva arra, hogy szabályozza a nemzetközi folyókon történő vízgazdálkodást. A számos egyezmény ellenére a Földnek nagyon sok pontján erősen vitatható az egyenlő vízmegosztás elve. Sajnos a nemzetközi jog alkalmazása még gyenge határfokú a folyókon történő vízgazdálkodás kérdéseivel kapcsolatosan, egyéb területekkel ellentétben, így nem jöttek létre nemzetközi érvényű intézmények és doktrínák sem. Megállapítható, hogy a nemzetközi jog szerepe a nemzetközi folyók problémáival kapcsolatosan nehezen megfogható, konfliktus megoldó szerepét nem tudja betölteni (*Allan* 2000).

A fő feladat, hogy a konfliktus, az agresszió és a háború elkerülését a jövőben kutatási szempontnak tekintsük, de sokkal inkább érdekeltnek kell lennünk abban, hogy a konfliktus lehetőségeit korai fázisában felismerjük, amelyek a környezet degradációjának okozói. A stratégiai kutatásoknak és analíziseknek sokkal hamarabb el kell kezdődniük és fel kell ismerniük a probléma lehetőségét, minthogy a már meglévő vagy esetleg a már elmérgesedettebb konfliktusok megoldásában kelljen működniük.

A 21. század igazi kihívása sokkal inkább az, hogyan tarthatjuk meg az *emberi biztonságot*. Egyre több szakirodalom jelenik meg az újonnan és tágabb értelemben vett biztonságpolitikai fogalmakról, a környezeti problémák egyre nagyobb szerepet kapnak. Kiváló példa Buzan, Weaver és Wilde szélesebb értelmezésű biztonságpolitikai metodológiája, mely a konfliktus elkerülésének lehetőségét célozza meg. Csernobil vagy az Aral-tó hihetetlen gyors eltűnése vitathatatlanul a 20. század legnagyobb környezeti katasztrófái közé tartoznak, melyek több ezer ember életét tették

tönkre vagy oltották ki (Buzan–Weaver–Wilde 1998). Ezek az események nagyon komoly veszélybe sodorják az emberi életet, még annak ellenére is, ha ezeknek a környezeti katasztrófáknak soha sem volt következménye nemzetek közötti háború.

Az ENSZ által meghatározott emberi biztonság fogalma is az emberi élet és méltóság megőrzését helyezi a középpontba, és a fentiekben említett biztonságpolitikai elméleteket vallja magáénak. Mindezek mellett meg kell jegyeznünk: a környezet változásából származó átmeneti kellemetlenségek nem krízis helyzetek, és óvakodnunk kell a nem valódi problémák előtérbe kerülésétől. A környezeti veszély fogalmát azon helyzetekre kell alkalmazni, amelyekben a környezeti degradáció komolyan veszélyezteti az emberi életet (Gleditsch 2001).

Irodalom

- Allan, T. (2000) Water scarcity and water right: An economic perspective. – Conference paper. Cited in Wouters, P. *The relevance and role of water law in the sustainable development of freshwater. Replacing „Hydro-sovereignty” and vertical proposals with „hydrosolidarity” and horizontal solutions.* <http://dundee.ac.uk/cepmlp/water/assets/images/Siwiarticle.doc>
- Bosnjakovic, B. (1998) UN/ECE Strategies for protecting The Environment with respect to International Watercourses: The Helsinki and Espoo Conventions. – Salman, S.M.A.–de Chazournes, L.B. (eds.) *International Watercourses: Enhancing Cooperation and Managing Conflict.* Proceeding of a World Bank Seminar, DC: World Bank, Washington. 47–65 o.
- Buzan, B. (1993) People, States and Fear. – Dyer, H.C. (ed.) *Environmental Security as Universal Value. Implication for International Theory. The Environment and International Relations.* Routledge, New York. 22–40. o.
- Buzan, B.–Weaver, O.–de Wilde, J. (1998) *Security: A New Framework for Analysis.* Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Central Asia Water and Conflict.* (2002) – ICG Asia Report 34 Osh–Brussel. <http://www.icg.org/projects/project.cfm?subtypid=6>
- Frey, F.W. (1993) The Political Context of Conflict and Cooperation Over International River Basin. – *Water International.* 54–68. o.
- Galambos, J. (1992) Political Aspect of an Environmental Conflict: The Case of Gabčikovo – Nagymaros Dam System. – Kakönen, J. (ed.) *Perspectives on Environmental Conflict and International Relations.* Peace Research Institution, Tampere. 73–95. o.
- Gleditsch, N.P. (2001) *Resources and Environmental Conflict: The State of the Art.* – Paper prepared for presentation to the Ninth Norwegian National Conference in Political Science. International Peace Research Institute Oslo and Department of Sociology and Political Science, Norwegian University of Science and technology. Klekken, Norway.
- Gleick, P.H. (1993) Water and Conflict. – *International Security.* 1. 79–112. o.
- Hafterdorn, H. (1999) Water and international conflict. – *Columbia International Affairs.* <http://www.ciaonet.org/isa/hah01.html>
- Homer-Dixon, T.F. (1999) *Environment, Scarcity and Violence.* Princeton University Press, UK.
- Horserman, S. (2001) The New International Context Water in Central-Asia regional cooperation or conflict? – *Central Asian Security.* Royal Institute of International Affairs Sweden. 69–84. o.
- Libiszewski, S. (1992) What is an Environmental Conflict? – *ENCOP Occasional Paper.* 1. Center for Security Policy and Conflict Research, Zurich/Berne. <http://fsk.ethz.ch/encop/1/libisz92.htm>.
- Molvaer, R.K. (1999) Environmentally induced conflicts? A discussion based on Studies from the Horn of Africa. – *Bulletin of Peace Proposals.* 2. 175. o.
- Ohlsson, L. (1999) *Water Scarcity and Conflict.* <http://padigru.gu.se/ohlsson/eng.html>
- Samson P.–Charrier, B. (1997) *International Freshwater Conflict: Issues and Prevention Strategies.* *Green Cross International. Water and Conflict prevention.* <http://www.gci.ch/greenCrossPrograms/waterres/gcwater/study.html>

AS A POSSIBLE SOURCE OF INTERNATIONAL CONFLICTS – WATER MANAGEMENT AMONG INTERNATIONAL RIVERS

FERENC ÁGÓ

Water management on big international rivers was the source of serious conflicts between states several times in history. The importance of rational environmental management, the lack of which holds the possibility of conflicts when talking about international rivers, arose significantly after the cold war, when the new type security policy doctrines of the nations were set up. The author analyses the possible conflict situations in his article.